

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมอีสานและวรรณกรรม เรื่องกำกาดำ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมอีสานเรื่องกำกาดำ โดยศึกษาความหมาย ประเภท ลักษณะ และคุณค่าของวรรณกรรมอีสาน ประวัติของวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ ลักษณะคำประพันธ์ พฤติกรรมของตัวละคร ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมอีสาน

ก่อนที่ผู้วิจัยจะได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสาน เรื่องวรรณกรรมเรื่องกำกาดำนั้นเราจำเป็นต้องศึกษาถึงบริบทขององค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมอีสานให้ครอบคลุมเสียก่อนทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้ทราบว่าบริบทของวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวมีความเป็นมาและองค์ประกอบของเรื่องอย่างไร อันจะง่ายต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาโดยละเอียดของเรื่องที่เราจะศึกษาต่อไปได้ โดยประเด็นที่เราจะต้องศึกษานั้นมีดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมาย

คำว่า “วรรณกรรม” มีความหมายตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า **Literature Works** หรือ **General Literature** และการใช้คำว่า วรรณกรรม มีปรากฏครั้งแรกในพระราชบัญญัติคุ้มครองศิลปะและวรรณกรรม พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยให้คำนิยามคำว่า **วรรณกรรมและศิลปกรรม** รวมกันไว้ ดังนี้ วรรณกรรมและศิลปกรรม หมายความว่า การทำขึ้นทุกชนิดในแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ แผนกศิลปะ จะแสดงออกโดยวิธีหรือรูปร่างอย่างใดก็ตาม เช่น สมุด สมุดเล็ก และหนังสืออื่นๆ เช่น ปาฐกถา กลาอื่นๆ เทศนา หรือวรรณกรรมอื่นๆ อันมีลักษณะเช่นเดียวกัน หรือนาฏกียกรรม หรือนาฏกียดนตรีกรรม หรือแบบฟ้อนรำและการเล่นแสดงให้คนดูโดยวิธีใด ซึ่งการแสดงนั้นได้กำหนดไว้เป็นหนังสือหรืออย่างอื่น^๑

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ อธิบายว่า วรรณกรรม หมายถึง งานหนังสือ งานนิพนธ์ ที่ทำขึ้นทุกชนิด ไม่ว่าแสดงออกมาโดยวิธีหรือในรูปอย่างใด เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ สิ่งบันทึกเสียง ภาพ^๒ จะอย่างไรก็ตาม ความหมายของวรรณกรรมที่มีผู้ให้ไว้หลากหลายนี้ ตามความหมายของหนังสือความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมนั้น จะมีความหมายกว้าง โดยกินความครอบคลุมงานหนังสือทุกชนิดหรือสิ่งพิมพ์ทุกประเภท ทั้งหนังสือทั่วไป หนังสือตำรา หนังสืออ้างอิง วารสาร นิตยสาร และเอกสารต่างๆ

---

^๑ ศรีเรือน แก้วกังวาล, **อ่านคน-อ่านวรรณกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๕๔.

วรรณกรรมอีสาน หมายถึง วรรณกรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของผู้คนที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยหรือหมายถึงวรรณกรรมกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ซึ่งได้แพร่กระจายไปยังกลุ่มวัฒนธรรมเขมร - ส่วย (กูย) และกลุ่มวัฒนธรรมโคราช (ไทยเบิ้ง) ด้วย อย่างไรก็ตาม กลุ่มเขมร - ส่วย (กูย) และไทยโคราช ก็มีวรรณกรรมของตนเองอีกต่างหากซึ่งนิยมเรียกชื่อว่า วรรณกรรมเขมรและวรรณกรรมโคราช ตามลำดับ วรรณกรรมอีสาน เกิดจากภูมิปัญญาของปราชญ์พื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อสนองความต้องการของสังคมทั้งด้านความบันเทิงใจคติสอนใจ ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และสาระความรู้

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า วรรณกรรมอีสาน หมายถึง นิทานพื้นบ้านอีสานที่ได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว คือการจารลงในใบลาน และพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ

๒.๑.๒ ประเภทของวรรณกรรม

๑. วรรณกรรมไม่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือแบบมุขปาฐะ

เป็นวรรณกรรมที่บอกเล่าต่อๆ กันมา วรรณกรรมบางอย่างนั้นเป็นทั้งแบบมุขปาฐะและแบบลายลักษณ์ แล้วแต่ว่าจะปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ ตัวอย่างเช่น

นิทานก้อม เป็นนิทานพื้นบ้านสั้นๆ (ก้อม แปลว่า สั้น) มักจะเป็นนิทานตลกโปกฮา สองแง่ สองงำ หรือประเภทชิงไหวชิงพริบ เช่น พี่อ้าย (พี่เขย) ผากเยี่ยวน้ำสาว (น้องเมีย) พ่อเถา (พ่อตา) กับลูกเขย บักเซียงเหมี้ยง หัวพ่อ (หลวงตา) กับจ้าว (เณร) น้อย เป็นต้น

คำทวย หรือปริศนาคำทวย ซึ่งมีหลายลักษณะ เช่น คำทวยเกี่ยวกับมนุษย์ คำทวยเกี่ยวกับเครื่องมือทำมาหากิน คำทวยเกี่ยวกับพืช สัตว์ คำทวยเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ คำทวยเกี่ยวกับศาสนาและประเพณี เป็นต้น

เพลงเด็ก เป็นเพลงพื้นบ้านไทยอีสานที่ร้องกันมาตั้งแต่โบราณ มีหลายประเภท เช่น เพลงกล่อมลูก เพลงปลอบเด็ก (แม่หรือผู้เลี้ยงจะขับร้อง เวลาอาบน้ำ ป้อนข้าวหรือเล่นกับเด็กๆ) เพลงประกอบการละเล่น (เด็กๆ จะขับร้องขณะเล่นกันเพื่อความสนุกสนาน)

คำสอย เป็นลีลาการใช้ภาษาอย่างมีศิลปะอย่างหนึ่งของชาวไทยอีสาน คำสอยเป็นบทพูดให้คล้องจองกันสั้นๆ มักพูดสอดแทรกขึ้นขณะมีการแสดงหมอลำ เพื่อสร้างบรรยากาศที่สนุกสนานยิ่งขึ้น มักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า "สอย สอย ..." ลงท้ายด้วยคำว่า "...จิงซีกะว่าสอย" คำสอยมักจะมีลักษณะสองแง่สองงำ ล้อเลียน ตลกโปกฮา บางทีอาจถึงขนาดลามกหยาบโลน แต่ในมิตินั้น ชาวไทยอีสานถือว่าเป็นที่ยอมรับได้ เช่น "สอย สอย ผักกะโดนกินกับลาบกับก้อย ไผ่มีเมียน้อย เป็นคนด้อยพัฒนา...จิงซีกะว่าสอย"

๒. วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์

วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ของอีสานมีหลากหลาย มีผู้จัดกลุ่มตามสาระไว้หลายประเภท เช่น ศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณทก แบ่งไว้ ๕ ประเภท คือ

วรรณกรรม เมื่อแบ่งโดยประเภท มี ๕ ลักษณะ ได้แก่

๑) **วรรณกรรมประวัติศาสตร์ ตำนาน** เป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดประวัติศาสตร์ มีวรรณกรรมจำนวนมากที่กล่าวถึงตำนานต่าง ๆ อันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง เช่น ตำนานขุนบรม ตำนานอุรังคธาตุ (ประวัติพระธาตุพนม) ท้าวฮุ่งท้าวเจือง เป็นต้น

๒) วรรณกรรมคำสอน ใช้ในการอบรมสั่งสอน วรรณกรรมทุกเรื่องที่มีเนื้อหาในการสั่งสอนให้คติเตือนใจ ให้แนวทางในการดำรงชีวิตให้มีความสุข อันเป็นคำสอนที่อิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่ในวรรณกรรมอย่างแยบยล มีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม ผู้ฟังจึงได้รับความบันเทิงและความคิดที่ต้งามไปในขณะเดียวกัน

๓) วรรณกรรมนิทาน ภาคอีสานมีวรรณกรรมนิทานเป็นจำนวนมาก นิยมนำมาอ่านให้ฟังในงานเฮือนดี (งานศพ) หรือนำมาเทศน์ในระหว่างเข้าพรรษาที่เรียกว่าเทศน์ไตรมาส นอกจากนี้หมอลำยังนิยมนำวรรณกรรมนิทานมาขับลำในการแสดงที่เรียกว่าลำเรื่อง หรือลำพื้น ตัวอย่างวรรณกรรมนิทานที่สำคัญและได้รับความนิยม เช่น สีนไซ โกแก้ว นางผมหอม จำปาสีตัน กำพรวีน้อย ท้าวสีทน พระลักพระลาม นางแดงอ่อน กาละเกด ผาแดงนางไอ่ ชูลูนางอ้ว เป็นต้น

๔) วรรณกรรมพระพุทธศาสนา วรรณกรรมเป็นสื่อถ่ายทอดคำสอนและปรัชญาทางศาสนาให้เผยแพร่สู่ประชาชนได้กว้างขวาง ทำให้ประชาชนมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ได้ข้อคิดในการดำรงชีวิต เช่น ลำมหาชาติ นิทานชาดก วรรณกรรมคำสอน เป็นต้น

๕) วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด วรรณกรรมเป็นสื่อให้การศึกษาแก่ชาวบ้านแทบทุกแขนง ที่เห็นได้ชัดที่สุด ได้แก่ ตำราต่างๆ แม้วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมศาสนา วรรณกรรมนิทาน ก็จะมีแทรกความรู้ต่างๆ ให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง ได้ศึกษาหาความรู้ไปพร้อมๆ กับความบันเทิง เช่น ความรู้เกี่ยวกับการสมาคม การทำมาหาเลี้ยงชีพ วรรณกรรมประเภทคำทวย (ปริศนาคำทวย) จะให้ความรู้ความบันเทิง เสริมปัญญาได้ดี^๓ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการแบ่งประเภทดังกล่าวอาจยังไม่ครอบคลุมทั้งหมดเนื่องจากว่าวรรณกรรมอีสานมีลักษณะประสมประสาน นั่นคือมีเนื้อหาเกี่ยวเนื่องกันหลายสาระในเนื้อเรื่องเดียวกัน เช่น เรื่องผาแดงนางไอ่ อาจเป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์หรือ เป็นนิทานชาดก ก็ได้

๒.๑.๓ ลักษณะวรรณกรรมอีสาน

วรรณกรรมอีสานในสมัยต้นๆ ก่อนได้รับคำสอนในพุทธศาสนามักมีลักษณะเฉพาะซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านในรูปมุขปาฐะที่บอกเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา โชคชะตาและฤกษ์ยาม แต่ในสมัยที่ภาคอีสานเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาจึงมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อเดิม โดยการจารึกวรรณกรรมลงในใบลานเป็นหนังสือผูก วรรณกรรมอีสานในช่วงนี้จึงมีคุณค่าทั้งทางคติโลกและศีลธรรม^๔

สำหรับลักษณะของวรรณกรรมอีสานที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถที่จะแบ่งได้เป็นลักษณะต่างๆ ได้ดังนี้

๑. ตำนานและนิทานพื้นบ้านอีสานไม่นิยมการระบุชื่อผู้แต่ง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าแทบทั้งหมดจะไม่บอกชื่อผู้แต่งเลย จะมีตำนานและนิทานที่บอกชื่อผู้แต่งบ้างก็เป็นส่วนน้อยมาก เช่น พันขุนบุษุม และพวกกาพย์คำสอนต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะไม่ต้องการอวดอ้างชื่อประการหนึ่ง มีต้น

^๓ ธวัช ปุณณทก, วรรณกรรมภาคอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒-๑๕.

^๔ สุภณ สมจิตศรีปัญญา, “วาทกรรมจากวรรณกรรมสละต่อการสร้างทุนทางวัฒนธรรมในภาคอีสาน”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาตรี, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๙-๒๐.

กำเนิดมาจากรรณกรรมมุขปาฐะ ซึ่งไม่ทราบผู้เล่าต้นเรื่องแน่นอนประการหนึ่ง ประกอบกับนิทานพื้นบ้านอีสานแทบทั้งสิ้นจะเป็นเรื่องที่อิงพุทธศาสนา ผู้แต่งจึงอาจจะถือว่าตนแต่งเป็นเรื่องศาสนาบูชา และไม่กล้าออกชื่อตนไว้ในที่เดียวกันกับที่ซึ่งมีการออกชื่อพระพุทธรูปเจ้าตามค่านิยมท้องถิ่น^๕

๒. ตำนานและนิทานพื้นบ้านอีสานนั้นส่วนมากเป็นนิยายเล่าเรื่องที่เกิดจากจินตนาการ โดยอาศัยหลักการของเหตุผลในตัวของมันเอง ไม่คำนึงถึงหลักเหตุผลตามความจริง ดังนั้น จึงมีเรื่องราวที่เป็นอภินิหารปรากฏอยู่โดยทั่วไปในนิทานพื้นบ้านอีสานแทบทุกเรื่อง

๓. ตำนานและนิทานพื้นบ้านมีส่วนเกี่ยวพันกับการเล่าเรื่องหรืออ้างอิงพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่นเล่าเรื่องพุทธประวัติ เล่าเรื่องชาดก เล่าเรื่องเหตุการณ์ในพุทธศาสนา หรือแม้แต่ในตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวของชุมชนโบราณในภาคนี้ เช่น อูรังคนิทาน ก็อ้างอิงถึงพุทธทำนาย กล่าวคือ เล่าเรื่องเกริ่นนำต้นตำนานไว้ว่า ในสมัยพุทธกาลพระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จมาในดินแดนนี้และได้พยากรณ์ถึงเหตุการณ์และสถานที่ต่าง ๆ ไว้แทบทุกเมือง...เหล่านี้เป็นต้น

๔. ตำนานและนิทานพื้นบ้านอีสานนั้นนอกจากจะอยู่ในฐานะถ่ายทอดเรื่องราวตามปกติแล้ว ยังอยู่ในฐานะตัวกำหนดค่านิยมทางสังคมและสภาพความเป็นอยู่อีกด้วย ดังนั้นเราจึงทราบถึงพฤติกรรม สภาพความเป็นอยู่ และค่านิยมทางสังคมของภาคอีสานได้เป็นอย่างดีจากตำนานและนิทานพื้นบ้านอีสาน

๕. ตำนานและนิทานพื้นบ้านอีสานนั้นได้รับการถ่ายทอดเรื่องราวและแนวความคิดจากชุมชนในดินแดนแถบอื่นมาก จะเห็นได้ว่านิทานพื้นบ้านอีสานหลายเรื่องที่รับการถ่ายทอดมาจากดินแดนใกล้เคียง โดยเฉพาะดินแดนแถบล้านนาไทย เช่น เรื่องสุพรรณโหมกชา ลั่นทอง ท้าวท่ากาดำ จำปาสดต้น...และแถบล้านช้าง ซึ่งมีอาณาเขตปกคลุมมาถึงตอนเหนือของภาคอีสานปัจจุบัน เช่น พื้นเวียง หรือพื้นเวียงเมืองจันทร์ พื้นขุนบุสม...เป็นต้น^๖

นอกจากนั้น โสริทย์ บำรุงภักดิ์ ยังได้แบ่งลักษณะของวรรณกรรมอีสานว่ามีลักษณะที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

๑) เป็นวรรณกรรมนิรนาม คือเป็นวรรณกรรมที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง วรรณกรรมอีสานซึ่งจารลงในใบลานด้วยตัวอักษรอีสาน ที่เรียกว่าหนังสือผูกนั้นจะไม่บอกชื่อผู้แต่งไว้ แต่กลับบอกชื่อผู้จาร วันเวลาที่จารเสร็จไว้ตอนท้ายเรื่องอย่างชัดเจน จนเป็นธรรมเนียมทั้ง ๆ ที่ผู้แต่งมีความสำคัญที่เป็นเช่นนี้ประการหนึ่งก็คือ จาริตที่ควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนอีสานในข้อต้องห้ามที่เรียกว่า “ชะล่า” นั้น อาจมีส่วนทำให้ผู้แต่งหนังสือไม่ประสงค์จะออกนาม เพราะถ้าใครอยากมีชื่อเสียงเป็นคนเด่นด้วยการนึกถึงตัวเองเป็นสำคัญ อาจเห็นเป็นชะล่าคือไม่ดี อันเป็นการแสดงถึงลักษณะสังคมอีสานสมัยก่อนว่าวรรณกรรมอีสานนั้นจารหรือคัดลอกต่อ ๆ กันมา จึงยากที่จะสืบค้นว่าต้นฉบับที่แท้จริงอยู่ที่ไหน ได้ลงนามผู้แต่งไว้หรือไม่ ทั้งเวลาที่ผ่านมา นาน วรรณกรรมอีสานจึงเป็นวรรณกรรมนิรนาม

๒) เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนานิยม วรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา นั่นคือเค้าโครงเรื่องของวรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่มีที่มาจากนิทานชาดกทั้งนิบาตชาดกและปัญญาชาดก ซึ่งพบได้ว่ามีหนังสือผูก ซึ่งเป็นวรรณคดีชั้นสูงในภาษาไทยอีสานตรงกับชีวประวัติ

^๕ อุดม บัวศรี, อ่างใน กองโบราณคดี กรมศิลปากร, **พื้นอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒๗.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

นิทานชาดกพระเจ้า ๕๐๐ ชาติ เป็นวรรณคดี ๕๐๐ ชาติหรือผูก ชาดกพระเจ้า ๕๐๐ ชาติก็มี ๕๐๐ ผูก หรือชาดกพระเจ้า ๑๐ ชาติ ก็มี ๑๐ ผูก ๑ นอกจากนี้ก็จะนำเค้าเรื่องจากนิบาตชาดกต่าง ๆ มาแต่งเป็นวรรณกรรมแล้ว ในการแต่งเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เรื่องนิทานในชาดก ผู้แต่งจะขมวดเรื่องของตนให้เป็นเรื่องทำนองชาดก คือกำหนดตัวเอกของเรื่องเป็นพระโพธิสัตว์ปางหนึ่ง ดำเนินเรื่องแบบชาดก ตอนท้ายชาดกจะลงว่าพระโพธิสัตว์ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระสิทธิธัตถะ และตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และตัวละครอื่นที่สำคัญกลับชาติมาเป็นใครในสมัยพระพุทธองค์ วรรณกรรมทำนองชาดกนี้ เช่น เรื่อง การเกิด จำปาสีตัน ชูลูนางอ้ว เป็นต้น

วรรณกรรมอีสานมิใช่จะมุ่งแต่ความงดงามทางการใช้ภาษา หรือความไพเราะเท่านั้น แต่ประสงค์จะใช้วรรณกรรมเป็นกุศโลบายในการสอนหลักธรรมของพระพุทธเจ้า เพื่อซึมซับเข้าถึงชนทุกชั้นทุกสังคม จึงต้องอาศัยศิลปะในเชิงวรรณคดี แต่การจะอบรมสั่งสอนธรรมนั้นจะต้องวางวิธีการให้เหมาะสมกับกาลเทศะและสังคม สังคมยุคก่อนที่คนไม่มีโรงเรียนจะเข้าศึกษา วัดมีส่วนอย่างมากที่จะช่วยอบรมจิตใจให้เป็นคนมีความประพฤติอยู่ในกรอบศีลธรรม การสอนโดยเล่านิทานประกอบธรรม เช่น นิทานชาดกจึงเหมาะสมอย่างยิ่งกับบุคคลและกาลสมัยนั้นวรรณกรรมชาดกทุกเรื่อง พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องจะเป็นบุคคลตัวอย่างของผู้บำเพ็ญความดี มีคุณธรรมสูง ตามหลักการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการของพระโพธิสัตว์ จะเห็นว่าตัวเอกจะต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ด้วยคุณธรรม ไม่ก่อบาป มีแต่ความเมตตากรุณาที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ในที่สุดจะชนะอุปสรรค ศัตรูทั้งปวง และประสบความสำเร็จในชีวิต

๓) เป็นวรรณกรรมจักร ๆ วงศ์ ๆ อาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมอีสานแทบทุกเรื่องมีลักษณะเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ คือ ในเรื่องต้องเป็นมีท้าวพระยาหรือกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองแบบราชาธิปไตย ลักษณะของเรื่องต้องการแสดงความสามารถของตัวเอก มักจะเป็นพระโพธิสัตว์ให้ปรากฏ ซึ่งมีหลายแบบ เช่น ตัวเอกเป็นลูกกษัตริย์ พอเจริญวัยต้องออกจากบ้านเมืองไปศึกษาหาความรู้ตามแบบฉบับ สำเร็จวิชากลับมาบ้านเมือง แต่ในการเดินทางนั้นจะพบอุปสรรคมากมาย ทั้งที่เป็นมนุษย์และสัตว์ร้าย ต้องต่อสู้จนได้รับชัยชนะจึงกลับเข้าบ้านเมือง และได้ครองเมืองต่อมาตัวเอกเป็นลูกกษัตริย์ถูกกลั่นแกล้ง ต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองไปแล้วได้ดีในภายหลังเรื่องทั้งหลายเปิดเผยความจริง ได้ครองบ้านเมืองเป็นสุขต่อมา ตัวอย่างเช่นเรื่องคัชฌายะ ตัวเอกเป็นพระโพธิสัตว์เป็นลูกคนยากจน มีเหตุต้องเดินทางตามหาบิดา ขณะเดินทางผ่านเมืองต่าง ๆ แต่ละเมืองเกิดเหตุการณ์เดือดร้อนต่าง ๆ ตัวเอกเดินทางผ่านไปได้ช่วยแก้ไขจัดเหตุร้ายได้สิ้น เจ้าเมืองยกธิดาและบ้านเมืองให้ครอง ระหว่างเดินทางตัวเอกต้องผจญภัยอุปสรรคต่าง ๆ ได้แสดงความสามารถและคุณธรรมให้ปรากฏ ตามแบบพระโพธิสัตว์คือเป็นผู้มีความสามารถและคุณธรรมสูง ท้ายที่สุดก็พบบิดาและได้ครองบ้านเมืองเป็นสุขจนสิ้นอายุขัย

๔) เป็นวรรณกรรมสุชนาฏกรรม วรรณกรรมอีสานส่วนมากจบลงอย่างมีความสุข ที่เรียกว่าสุชนาฏกรรม คือเมื่อตัวเอกได้ต่อสู้กับเหตุการณ์ อุปสรรค ศัตรู เมื่อพ้นจากความลำบากนั้นแล้ว ผลที่ได้รับตอบแทนด้วยการปกครองบ้านเมืองเช่นนี้เสมอ อย่างเรื่องผาแดงนางไอ่ หรือเรื่องชูลูนางอ้ว เป็นต้น

๕) เป็นวรรณกรรมประเพณีนิยม แม้ว่าส่วนใหญ่วรรณกรรมอีสานจะแต่งตามเค้าเรื่องนิทานชาดกก็ตาม แต่ผู้แต่งจะสอดแทรกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวอีสานในเรื่องที่แต่ง เช่น

วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ สภาพสังคม ความเป็นอยู่ของคน คติข้อคิด ภูมิประเทศ เป็นต้น ทำให้บรรยากาศในเรื่องใกล้ชิดกับชาวอีสาน เรื่องจึงดูเป็นจริงและมีความหมายต่อวิถีชีวิตของคนชาวอีสานมาก อันเป็นเหตุให้ชวนฟังชวนอ่าน ผลที่ได้นอกจากความเพลิดเพลินแล้ว ที่สำคัญคือคติธรรมในเรื่องที่ได้รับโดยไม่รู้ตัว อันเป็นจุดมุ่งหมายที่ต้องการอันสำคัญที่สุดของผู้ประพันธ์

๖) เป็นวรรณกรรมธรรมชาตินิยม วรรณกรรมอีสานโดยเฉพาะประเภทร้อยกรองมีธรรมเนียมอยู่อย่างคือ เมื่อเรื่องกำลังดำเนินไปจะมียกบทชมธรรมชาติ ชมต้นไม้ ชมดอกไม้ขึ้นมาแทบทุกระยะ แม้ว่าเรื่องตอนนั้นจะไม่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ไม่อำนวยการให้แทรกเรื่องธรรมชาติลงก็ตาม แต่จะพบว่ามิมีบทชมธรรมชาติแทรกเข้ามาในตอนต่าง ๆ ของเรื่องทุกระยะ ถ้าเป็นวรรณกรรมชาดกเมื่อมีการกล่าวถึงป่าที่ตัวเอก คือพระโพธิสัตว์เดินทางผ่านไปในั้น กล่าวว่าเป็นป่าหิมพานต์จะต้องมีลักษณะร่มรื่นสะดวกสบาย อุดมสมบูรณ์ งดงาม และไม่มีภัยจากธรรมชาติและสัตว์ร้าย

๒.๑.๔ ฉันทลักษณ์ของวรรณกรรมอีสาน

วรรณกรรมอีสานนิยมใช้ทั้งรูปแบบกาพย์และโคลงสาร ซึ่งมีลีลากระชับ เร้าอารมณ์ สามารถสร้างแรงจูงใจ และมีผลทางด้านจิตวิทยามากกว่ารูปแบบอื่น

ศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณทก อธิบายฉันทลักษณ์วรรณกรรมอีสานไว้ ๓ แบบ คือ โคลงสาร กาพย์ และร่าย (ฮ่าย)^๗ มหาศีลา วีรวงศ์^๘ ได้อธิบายรูปแบบฉันทลักษณ์วรรณกรรมอีสานไว้ ๕ แบบ คือ กาพย์ กลอน โคลง ฮ่าย และโสก ซึ่งได้รวบรวมไว้ในหนังสือ “แบบการแต่ง กาพย์ กลอน โคลง โสก ผญา กลอนลำ กลอนอ่าน กาพย์สารวิลาสินี”

ข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์อีสาน

๑) คณะ คือการกำหนดจำนวนคำ ลักษณะคำ คำสร้อย บท บาท และวรรคของคำประพันธ์แต่ละประเภท

๒) สัมผัส ในคำประพันธ์อีสานเรียกว่า “ก่าย” มีทั้งก่ายใน และก่ายนอก

ลักษณะของคำในการแต่งคำประพันธ์

มหาศีลา วีรวงศ์^๙ อธิบายลักษณะของคำที่ใช้ในการแต่งคำประพันธ์ว่า “คำ” นั้น หมายถึง คำพูดหนึ่ง ๆ ซึ่งประกอบด้วย สระ พยัญชนะ และวรรณยุกต์ ประสมกันแล้วอ่านออกเสียงมีความหมาย มีทั้งคำโดดและคำหลายพยางค์คำโดด คือคำที่มีพยางค์เดียว เช่น กิน นอน น้ำ นก ไฟ เป็นต้น

คำหลายพยางค์ ได้แก่ คำที่ใช้อักษรนำ เช่น ตลาด เสมอ เสวย ไสว แสง ผญา เป็นต้น คำที่ขึ้นต้นด้วยสระอะ เช่น สะเทิน กระดาน กระทำ กระสัน เป็นต้น หรือคำที่แผลงมาจากภาษาบาลี เช่น เจียร บั้ว บริ (เช่น ในคำว่า เจียรจาก บั้วพา บริวาร เป็นต้น) คำเหล่านี้ล้วนเป็นคำเดียวทั้งสิ้น ยังมีคำอีกจำพวกหนึ่งที่บัญญัติในคำประพันธ์อีสาน คือคำสุภาพ คำเอก คำโท คำเป็นคำตาย คำสร้อย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. คำสุภาพ คือคำเป็นทั้งหมดที่ไม่กำกับด้วยรูปวรรณยุกต์

๒. คำเอก คือคำที่กำกับด้วยรูปวรรณยุกต์เอกทั้งหมด และใช้ “คำตาย” แทนได้

^๗ ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, หน้า ๒๐-๒๔.

^๘ มหาศีลา วีรวงศ์, พงสาวดานลาว, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

๓. คำโท คือคำที่กำกับด้วยรูปวรรณยุกต์โททั้งหมด หรือที่เรียกว่า “คำทุ้ม”

๔. คำเป็น คือคำที่ประสมสระเสียงยาวในแม่ ก กา และคำที่สะกดแม่ กก กน กม เกย เกอว รวมทั้งสระ อำ ไอ โอ เอ

๕. คำตาย ได้แก่คำที่ประสมสระเสียงสั้นในแม่ ก กา และคำที่สะกดแม่ กก กต กบ

๖. คำสร้อย คือคำที่เพิ่มเข้าไปในคณะตามข้อบังคับของฉันทลักษณ์ เพื่อให้ใจความสมบูรณ์ หรือเพื่อความไพเราะ ในคำประพันธ์อีสานตามปกติมีคำสร้อยได้ ๒-๔ คำ สามารถวางไว้ได้ทั้งหน้าวรรค เช่น อันว่า คันว่า แม่นว่า เป็นต้น และวางไว้หลังวรรค เช่น แท้แล้ว แม่แล้วท่านเฮย จริงตาย แท้ตาย เป็นต้น

คำก่าย (สัมผัส)

ในคำประพันธ์หรือบทร้อยกรองอีสานใช้การสัมผัสหรือการก่ายด้วยสระและด้วยพยัญชนะ มีทั้งก่ายในและก่ายนอก เป็นการก่ายด้วยเสียงสระและพยัญชนะ คือเสียงโทน คือคำที่มีเสียงเดียวกัน ทั้งสระและตัวสะกด จะต่างกันที่พยัญชนะต้นหรือวรรณยุกต์ เช่น กาย-ตาย น้าว-ท้าว ชวง-ลวง ขา-ง่า เป็นต้นเสียงโทนคู่ คือคำที่มีพยัญชนะต้นเดียวกันหรือเป็นอักษรคู่ (อักษรสูงคู่กับอักษรต่ำ) มีสระและตัวสะกดเดียวกัน แต่ต่างกันที่เสียงวรรณยุกต์ เช่น ไกล-ใกล้ งอน-ง่อน หอม-ฮอม กวาง-กว้าง บา-บ้า คำ-คำ ให้-ไฮ เป็นต้น

คำก่ายใน (สัมผัสใน) คือการสัมผัสสระหรือพยัญชนะภายในวรรค ด้วยเสียงโทนหรือโทนคู่ เป็นการเล่นคำเพื่อเพิ่มความไพเราะให้คำประพันธ์ ไม่เป็นข้อบังคับของฉันทลักษณ์

คำก่ายนอก (สัมผัสนอก) คือการสัมผัสด้วยสระนอกวรรค เป็นข้อบังคับของคำประพันธ์แต่ละประเภท

๒.๑.๕ คุณค่าของวรรณกรรม

๑) ด้านศาสนา เป็นสื่อถ่ายทอดศาสนาและปรัชญาทางศาสนา เผยแพร่สู่ประชาชน ได้กว้างขวาง ทำให้ประชาชนมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจและได้ข้อคิดในการดำรงชีวิต

๒) คุณค่าทางการถ่ายทอดภูมิปัญญา วรรณกรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในท้องถิ่น ซึ่งแสดงออกทางด้านภาษา ศิลปวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ คติชีวิต เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรือง

๓) ด้านภาษา เป็นสื่อให้ภาษาท้องถิ่นดำรงอยู่ ซึ่งควรแก่การอนุรักษ์และสืบทอด

๔) คุณค่าทางสันตินาการ วรรณกรรมพื้นบ้าน มีรูปแบบที่สามารถให้ความบันเทิงทั้งด้านอารมณ์ทางภาษาและเนื้อเรื่อง เช่น นิทานคำกลอนต่าง ๆ สามารถนำมาขับร้องเป็นท่วงทำนองที่ไพเราะ เป็นต้นแบบที่ศิลปินอีสานนำมาเป็นอาชีพได้ เช่นหมอลำต่าง ๆ ก็ใช้พื้นฐานทางวรรณกรรมในการเรียบเรียงทั้งเนื้อเรื่องและฉันทลักษณ์

๕) คุณค่าในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ถือเป็นประเพณีของอีสาน ในการสวดขวัญเช่น การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ สวดขวัญผู้ป่วย ตลอดจนการแสดงความคิด การต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง จะมีการสวดขวัญด้วยคำกลอนอีสานทั้งสิ้น นับเป็นจิตวิทยาชั้นสูงที่ปราชญ์โบราณได้คิดค้นขึ้น ถือเป็นประเพณีสืบมา หมอสูด (ชาวบ้านมักเรียกว่า พ่อพราหมณ์) บางคนมีใบลานอ่านประกอบเพื่อให้เกิดความขลัง และใบลานนั้นมักจารด้วย “อักษรธรรม”

๖) คุณค่าในการอบรมสั่งสอน มีวรรณกรรมหลายเรื่องที่มีเนื้อหาในการสั่งสอน ให้คติเตือนใจ ให้แนวทางในการดำรงชีวิตให้มีความสุข อันเป็นคำสอนที่อิงหลักพุทธศาสนาแทรกอยู่ในวรรณกรรมอย่างแยบยล ผู้ฟังจึงได้รับทั้งความบันเทิงและความคิดที่ดังงาไปในขณะเดียวกัน

๗) คุณค่าในทางประวัติศาสตร์ มีวรรณกรรมจำนวนมากที่กล่าวถึงตำนานต่างๆ อันเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง เช่น ตำนานขุนบรม ตำนานอุรังคธาตุ (ประวัติพระธาตุพนม) ท้าวฮุ่งท้าวเจือง เป็นต้น

๘) ด้านประโยชน์ใช้สอย โดยการนำวรรณกรรมท้องถิ่นไปใช้ เช่น นานทกล่อมเด็ก ไปใช้กล่อมเด็ก นาเพลงพื้นบ้านไปใช้ประกอบการแสดง หรือการนาถารักษาโรค ไปใช้ ประกอบอาชีพ

๒.๒ วรรณกรรมเรื่องกำกาดำ

ภายหลังจากที่เราได้ศึกษากรอบแนวคิดเรื่องนิทานพื้นบ้านของภาคอีสานมาทั้งหมดแล้ว สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเฉพาะเรื่องของวรรณกรรมอีสานเรื่องกำกาดำ ซึ่งมีรายละเอียดที่เราจะต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมอีสานเรื่องกำกาดำ

วรรณกรรมเรื่องกำกาดำนี้ถือว่าเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่งขึ้นมาเพื่อใช้ในการสอนประชาชน เป็นที่แพร่หลายมากในภาคอีสาน ดังเราจะพบว่าเราสามารถพบต้นฉบับใบลานเรื่องกำกาดำในหลายจังหวัด เช่น ต้นฉบับใบลาน ฉบับวัดศรีสุเมธังค์ บ้านนาถ่อน ตำบลนาถ่อน อำเภอนาคู จังหวัดนครพนม ปรีวรรตโดย นิยม ศุภวุฒิ และพิมพ์ลักษณ์, โดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นอักษรไทยน้อย มี ๑ ผูก จำนวน ๖๖ ใบ ถือว่าเป็นฉบับที่ผู้วิจัยนำมาเป็นต้นฉบับสำหรับการทำวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งฉบับนี้ได้รับจากผู้จารไว้ชื่อว่า “งานคำ จารเมื่อ พ.ศ.๒๕๖๐ วัน ๕ เดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ” ซึ่งงานคำนี้ก็คงไม่ใช่ผู้แต่ง แต่อาจจะเป็นผู้คัดลอก นอกจากนั้น ยังพบฉบับใบลานที่ยังไม่ได้ปริวรรตยังเป็นการจารด้วยอักษรธรรมและอักษรไทยน้อยในจังหวัดอีก ๓ ฉบับ ได้แก่ ฉบับวัดสว่างอารมณ์ ต.หนองแค อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ ฉบับวัดหญ้าปล้อง ต.หญ้าปล้อง อ.เมือง จ.ศรีสะเกษ และฉบับวัดโพนนาฬอน ต.คึกคัก อ.ราษีไศล จ.ศรีสะเกษ ซึ่ง ๓ ฉบับหลังนี้เป็นฉบับที่ถูกเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ จังหวัดนครราชสีมา แต่ยังไม่ได้มีการแปลแต่อย่างใด

๒.๒.๒ เรื่องย่อ

สำหรับวรรณกรรมอีสานเรื่องกำกาดำ มีเนื้อความย่อต่อไปนี้

เกริ่นเรื่องขึ้นมาด้วยการกล่าวถึงเมืองหนึ่งมีคู่สามีภรรยาอยู่ร่วมกันได้ ๗ ปี แต่ไม่มีลูก ด้วยความต้องการอยากจะได้ลูกจึงพากันไปอ้อนวอนขอลูกจากพระอินทร์ พระอินทร์จึงช่วยเหลือให้มีลูก ต่อมาพอคลอดลูกออกมาแล้วปรากฏว่า มีรูปร่างหน้าตาดำ รูปร่างขี้ริ้วซีเหล่มาก อวัยวะผิดตาเหมือนลิง ภรรยาเกิดความอับอายขายหน้าชาวบ้านเพราะลูกหลานที่เกิดมานั้นตัวดำมิดเลยทำให้เกิดความอายชาวบ้านเพราะว่าตัวเองเกิดมาผิวขาวแต่ลูกเกิดมาผิวดำบางทีนางก็คิดไปไกลว่าชะรอยเด็กคนนี้จะไม่ได้เป็นลูกของนาง นางจึงต้องการเอาไปทิ้ง แต่สามีต้องการให้เลี้ยงไว้ จราจากการโต้แย้งกันนี้ ผลก็คือ ยอมเลี้ยงท้าวกำกาดำไว้ ฝ่ายภรรยาก็พยายามหาทางเอาไปทิ้งให้ได้ วันหนึ่งจึงพากันไปหาหมอดู หมอดูรู้ว่าเป็นคนมีบุญแต่ไม่ยอมบอกความจริงกลับบอกว่าเด็กคนนี้จะนำอันตรายมา

ให้แก่ครอบครัวของตนไม่ควรเลี้ยงไว้ นางจึงมาบอกสามีในที่สุดตกลงเอาไปปล่อยแพในแม่น้ำ แม้ว่าสามีจะอาลัยก็ตาม พระอินทร์จึงช่วยไว้ให้กาคาบินมาอยู่ ณ ชายเมืองหนึ่ง

จึงได้ตั้งชื่อว่า ก่ากาดำ ท้าวก่ากาดำ มาถึงชายเมืองนึกหิวอาหาร จึงไปโหมยอ้อยในสวนมากิน สวนนั้นเป็นสวนของนางลุน ลูกสาวเจ้าเมืองอินทปัตถ์ ซึ่งมียายแก่ดูแลอยู่ ต่อมายายแก่จับได้ในที่สุดก็ยอมเลี้ยงเอาไว้ พอถึงวันพระ ยายจึงหาดอกไม้ไปให้นางลุนไหว้พระ ท้าวก่ากาดำช่วยร้อยดอกไม้ให้เป็นประจำ โดยร้อยสวยงามมีความหมายมาก นางลุนได้ดอกไม้เกิดความสนใจว่า ใครเป็นคนร้อยดอกไม้ แต่ยายไม่ยอมบอก

วันหนึ่งท้าวก่ากาดำขออนุญาตไปเที่ยวเมือง พอถึงเมืองก็ขอแคนชาวบ้านเป่า และเป่าได้ไพเราะจับใจมาก ชาวเมืองต่างได้ยินก็ชื่นชอบมาก กษัตริย์ได้ยินแคนก็ชื่นชอบ ต่อมาท้าวก่ากาดำก็ลอบเข้าพบนางลุนและได้เสียกัน

พอกลับถึงบ้านท้าวก่ากาดำขอให้ยายไปขอลูกกษัตริย์ คือ นางลุนให้ตน กษัตริย์ปรึกษาลูก ๆ ทุกคนไม่มีใครยอมรับ นางลุนยอมรับคนเดียว อย่างไรก็ตาม กษัตริย์ก็ได้เรียกสืบสอดตั้งมากมาย ดังนั้น พระอินทร์จึงลงมาช่วยพร้อมทั้งเนรมิตกายใหม่ให้แก่ท้าวก่ากาดำ ถอดรูปออกงดงามมาก และได้แต่งงานกันอย่างสมบูรณ์ ท้าวก่ากาดำจึงได้เป็นลูกเขยของพระราชาและมีความสุขในชีวิตครอบครัวต่อมา

๒.๒.๓ รูปแบบการแต่งวรรณกรรมอีสานเรื่องก่ากาดำ

สำหรับรูปแบบของการแต่งวรรณกรรมอีสานเรื่องก่ากาดำนั้นเป็นการแต่งวรรณกรรมแบบร้อยกรอง วรรณกรรมเรื่องก่ากาดำ แต่งด้วยกลอนอ่านวิหขุมาลี หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “โคลงสาร” โดยผู้แต่งได้แต่งโดยใช้ภาษาล้านช้างเป็นหลัก โดยมีมุ่งที่จะแต่งให้มีลักษณะเป็นนิทานชาดกโดยพยายามสร้างโครงเรื่องแบบวรรณกรรมพุทธศาสนาเลียนแบบชาดก แต่โดยความจริงแล้วเป็นการผูกเรื่องจากนิทานพื้นบ้านดินนึ่งเอง โดยลักษณะของนิทานชาดก มักจะประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังนี้

๑) ปราบรถชาดก หรือ ปัจจุบันวัตถุ ซึ่งเป็นการเล่าเหตุการณ์ปัจจุบันในสมัยของพระพุทธเจ้าอันเป็นมูลเหตุของการเล่านิทานชาดกเรื่องนั้น ๆ ปราบรถชาดกเป็นส่วนที่บอกให้รู้ว่าใครเป็นผู้เล่านิทานนั้นสถานที่และเวลาที่มีการเล่านิทานนั้น ทำให้ชาดกเรื่องนี้น่าเชื่อถือ่าเกิดขึ้นจริง

บัดนี้	ข่อยจักเขียนกล่าวไว้	ฮากแมนเทศนาธรรม	ก่อนเหล่า
ฟังเยอ	สาวแม่ฮ้างฮาม	ชมผัวมิ่งก็ฟังท่อน	
	กับทั้งนักปราชญ์	ฝูงสั่งสอนธรรม	เจ้าเอ๋ย
ฟังเยอ	สาวแม่หม้าย	ผัวตายฮ้างคู่	อีเรียนเอ๋ย
	อย่าได้คิดต่อชู้	ใจน้อยบ่อฟัง	นั่นเนอ
อันหนึ่ง	อย่าได้ตั้งใจด้าน	หุนหันให้ควมของเพิ่น	เฮียมเอ๋ย
	น้องอย่าได้คิดคึก	ฮ้างไกล แก้วขวัญ	นั่นเหล่า
	อวนหากมีใจตั้ง	ประสงค์ นำผัวเก่า	
	อวนนั้นบุญจักชักช่วยให้	เถิงแก้วเก่าขวัญ	นั่นเหล่า
อันหนึ่ง	เพนดังราชาท้าว	พระยาหลวงพระยามาส	
	ปางพระเทพไท่ ฟังท่อน	บ่อนกระจวน	แท้เหล่า

อันดวงสนิทหน้า	แพงยศยั้ง
เถิงขบเข้า	ระดูตั้งถ่ายปี
นางก็อธิฐาน ตั้ง	บารมีดวงประเสริฐ
ก็จึงฮ้อนที่นั่งเจ้า	สวรงค์ฟ้าพ่อพระอินทร์นั้นแหละ อินทร์ก็จึงใจ

ด้านประสงค้ใจกลอยกล่าวสนุกม่วนเหล่นดอมน้องนารถแพง

๒) ตัวนิทานชาดก หรือ อติตัตถุ คือเนื้อเรื่องซึ่งเป็นโครงเรื่องเฉพาะมี ทั้งที่เป็นโครงเรื่องง่ายและซับซ้อน

๓) ประชุมชาดก หรือ สโมธาน เป็นตัวเชื่อมอดีตเข้ากับปัจจุบันโดยระบุตัวละครในอดีตว่าเป็นบุคคลใดในสมัยพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกกันว่าการกลับชาติ

ประชุมชาดก เป็นเอกลักษณ์ของนิทานชาดก เป็นส่วนสรุปซึ่งอาจจะเป็นไปได้หรือไม่ก็ได้ แต่มีส่วนทำให้นานเรื่องนั้นน่าเชื่อว่าเกิดขึ้นจริงมากขึ้น ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ เสียดสี มีความสามารถ มักจะกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับตัวเองจะเป็นพระเทวทัตเสมอไป ทำให้หลักคำสอนเรื่องกรรมในชาติที่แล้วมามีผลต่อชีวิตปัจจุบันน่าเชื่อถือมากขึ้น

ถ้าศึกษานิทานชาดกจะพบว่า ส่วนประกอบที่สำคัญของนิทานชาดกคือ ตัวนิทานเท่านั้น เพราะโครงเรื่องและการดำเนินเรื่อง จะชี้ให้ผู้อ่านเข้าใจการกลับชาติได้ตลอดส่วนมูลเหตุการณเล่าเรื่องก็ไม่จำเป็นนัก เพราะจุดมุ่งหมายของวรรณกรรมนิทานชาดกมีอยู่แล้วว่าจะสอนหลักธรรม^{๑๐}

รูปแบบในการแต่งวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ มีลักษณะเหมือนกับรูปแบบของผู้แต่งวรรณกรรมประเภทนิทานชาดกทั่ว ๆ ไป คือ มีโครงสร้างที่เป็นแบบแผน ในการจัดลำดับเนื้อหาการดำเนินเรื่องเริ่มต้นด้วยบทไหว้ครูเป็นคาถาบาลี

นะโมตัสสะถุ	
บัดนี้เฮียมเจ้า	นะมัสการไหว้ วันทาพุทธบาท นี่แหละ
ขอให้บุญहु้มเกล้า	เสถียรหมั่นหมั่นปี
แต่ท่อนบัดนี้เฮียมจักเขียนกล่าวพัน	ท้าวกำกาดำ ก่อนแหละ
ขอให้กาตำงาม	ดังคำชาวบ้า
ขอให้นิ้ว แบนส่วย	เหมือนดังอินทร์เขียน
ขอให้แอกกลมงาม	ดังอินทร์เมืองฟ้า
พึงเยอสาวหนุ่มน้อย	ซู้เก่าฮามเหิง อีพี่เอ๋ย
เฮียมจักเขียนนิยาย	แต่ปางประณมพูน ^{๑๑}

๒.๒.๔ ลักษณะคำประพันธ์ของวรรณกรรมเรื่องกำกาดำ

สำหรับลักษณะคำประพันธ์ของวรรณกรรมอีสานเรื่องกำกาดำนั้น มีลักษณะคำประพันธ์แบบกลอนลำวิซุมลือ กลอนลำแบบนี้มีวิธีแต่งเหมือนกลอนอ่านวิซุมลือ มีข้อกำหนดดังต่อไปนี้

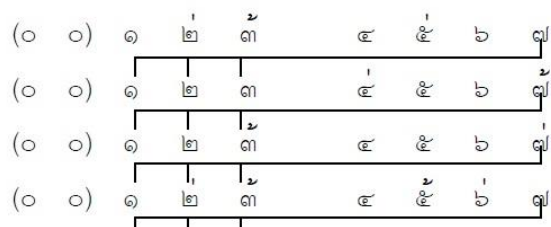
^{๑๐} สุนันท์ ศาสตราหา, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกาพเกษ”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๕๐-๕๑.

^{๑๑} สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ท้าวกำกาดำ, (มหาสารคาม : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๒๒), หน้า ๑.

คณะ กำหนดบทหนึ่งมี ๔ วรรค วรรคหนึ่งมี ๗ - ๙ คำ สามารถมีสร้อยได้ ๒-๔ คำ วางไว้หน้าวรรค

สัมผัส คำสุดท้ายของวรรค จะสัมผัสกับคำที่ ๑ ๒ หรือ ๓ ของวรรคถัดไป

แผนผัง

บัดนี้	กาละดูได้	หลายเดือนมาฮอด
	ฝูงพี่น้อง	เขาท้วง สู้คน
	บัดนี้มึงก็เอาผิวได้	๗ ปี ปลายขวบ มานี้
	ก็มามีลูกน้อย	ในท้องลวดมี แท่นอ
	ปีนี้มึงซิมิโชคแท้	ลูกเกิดมาหา
	มึงหากซิดได้	ชมจ่อแจสีบไปมีเชื้อ ^{๑๒}

โดยสาเหตุที่วรรณกรรมอีสานเรื่องกำกาดำต้องแต่งเป็นกลอนลำก็เพราะว่าชาวอีสานโดยมากจะนิยมนำเอาวรรณกรรมอีสานเรื่องต่าง ๆ มาลำเป็นกลอนลำสอนผู้คนในสังคม เพราะกลอนลำหรือหมอลำนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ชาวอีสานชอบและหากมีเรื่องที่สามารถนำไปแต่งเป็นกลอนลำได้ก็จะ เป็นสิ่งที่ชาวอีสานนำมาเป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรมได้เลย

๒.๒.๕ ผู้แต่งและจุดมุ่งหมายในการแต่ง

วรรณกรรมนิทานอีสานส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏผู้ประพันธ์ จะมีวรรณกรรมที่ระบุผู้ประพันธ์ เพียงไม่กี่เรื่อง และการระบุชื่อนี้ก็ไม่อาจลงความเห็นได้ในชัดว่า เป็นผู้ประพันธ์ ผู้คัดลอก หรือผู้จ้ างวานคัดลอก การที่กวีอีสานไม่นิยมระบุชื่อเจ้าของลิขสิทธิ์การประพันธ์นี้เป็นเพราะว่าจุดมุ่งหมายในการประพันธ์เรื่อง หรือกวีนิพนธ์นี้สร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาด้วยแรงศรัทธา ต่อพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชา จึงไม่จำเป็นต้องบอกชื่อ เพราะเป็นการผิดมารยาทในการทำบุญหรือสร้างกุศลเพื่อเอาหน้า^{๑๓}

วรรณกรรมเรื่องกำกาดำ เป็นวรรณกรรมอีสานเรื่องหนึ่ง ซึ่งไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้ประพันธ์เมื่อไหร่ เหมือนกับวรรณกรรมอีสานหลายๆ เรื่อง แล้วมีการคัดลอกสืบทอดกันมาต้นฉบับเป็นหนังสือใบลาน จารเป็นตัวไทยน้อย ผู้ที่นำมาปริวรรตถอดเป็นภาษาไทยกลางโดยอาจารย์ปรีชา พิณทอง ซึ่งได้รวบรวมหนังสือเรื่องกำกาดำจากวัดต่างๆ มาเทียบเคียงดูหลายฉบับ เห็นว่าฉบับใดเก่าแก่กว่าได้เลือกเอาฉบับนั้นมาชำระ ซึ่งท่านได้กล่าวว่ายังไม่สามารถที่จะชำระได้เป็นฉบับสมบูรณ์ได้ และได้นำหนังสือใบลาน เรื่องกำกาดำมาชำระเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๒๗

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๑๓} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมภาคอีสาน, หน้า ๘.

๒.๒.๖ ความแพร่หลายของเรื่อง

สำหรับวรรณกรรมเรื่องกำกาดำในอดีตน่าจะเป็นวรรณกรรมที่นิยมแพร่หลายมาก เนื่องจากจะพบต้นฉบับของใบลานที่ถูกนำไปเก็บไว้หรือการคัดลอกไปเพื่อการสอนในท้องถิ่นต่างๆ ในหลายพื้นที่ทั่วภาคอีสาน ภาคเหนือและในประเทศลาว แต่ในปัจจุบันกลับพบว่าไม่เป็นที่นิยมเพราะไม่พบว่ามีผู้นำเอานิทานเรื่องนี้เผยแพร่มากนักไม่เห็นสังข์สินไซ หรือผาแดงนางไอ่ เป็นต้น ดังนั้นเราจึงไม่ค่อยพบว่ามีผู้ถึงเรื่องกำกาดำในสังคมไทยปัจจุบันมากนัก

๒.๓ พฤติกรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานประเภทนิทาน

กรมศิลปากรได้จำแนกพฤติกรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอีสานออกได้เป็น ๒ อย่างคือ พฤติกรรมซ้ำซ้อน และพฤติกรรมแปลกแยก ดังนี้

พฤติกรรมซ้ำซ้อนนั้นหมายถึงพฤติกรรมที่ปรากฏบ่อยๆ กันในนิทานพื้นบ้านอีสานจำนวนมาก ซึ่งจะเป็นเพียงเหตุการณ์หรือลักษณะย่อยๆ ในนิทานเรื่องนั้น หรืออาจจะถึงกับเป็นรูปแบบโครงเรื่องเลยทีเดียวก็ได้

พฤติกรรมแปลกแยกนั้นหมายถึงความถึงพฤติกรรมหรือลักษณะพิเศษที่พบในนิทานพื้นบ้านอีสานเพียงจำนวนน้อย จนสังเกตเห็นได้ว่ามีความแปลกแยกออกไปจากนิทานพื้นบ้านอีสานส่วนมาก

พฤติกรรมซ้ำซ้อนที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านอีสานที่น่าสนใจนั้นก็ได้แก่พฤติกรรมดังต่อไปนี้ คือ

๑. ตัวละครในนิทานพื้นบ้านอีสานนั้นมักจะเป็นลูกคนเดียวมากกว่าจะมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากนิทานดังต่อไปนี้ คือ

๑.๑ นิทานพื้นบ้านอีสานที่ตัวละครเอกเป็นลูกคนเดียว ได้แก่ ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ภาพเกษ แก้วหน้าม้า กำพรวีน้อย ไก่แก้วหอมฮู ชูนางอ้วน เจ็ดคนน ท้าวกำกาดำ ท้าวจักษิณพรหมริน ท้าวจันทโครบ ท้าวประจิดนางอรพิม ท้าวผาแดงนางไอ่ ท้าวสิงห์กาโลกระต่ายคำ ท้าวสังคหัต ท้าวโสรัจ ท้าวหุดสามเปา นกกระจอก นางแดงอ่อน ปลาแดกปลาหมอ พญาคันคาก พระกิตพระพาน มุนกิตติ ลิ่นทอง มหาชาติ สุทนต์ชาดก สุปทุมณานาคชาดก สุพรหมโมกชา สิริวงศ์ เสียวสวาด หน้าผาก ไกลกะดัน และท้าวสีทน

๑.๒ นิทานพื้นบ้านอีสานที่ตัวละครเอกมีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ได้แก่ พระลัก พระลาม มณีสังจา สุริยคราสจันทคราส ศุภมิตรเกศินี อินทปัตถา ท้าวฮุ่ง ท้าวมหาหุยุ บัวฮอม บัวฮองบัวเฮียง จำปาสีตัน สินไซ นางสิบสอง

๒. ตัวละครเอกในนิทานพื้นบ้านอีสานมักเกิดในตระกูลกษัตริย์มากกว่าจะเป็นสามัญชน ดังจะเห็นได้จากนิทานดังต่อไปนี้ คือ

๒.๑ นิทานพื้นบ้านอีสานที่ตัวละครเอกเกิดในตระกูลกษัตริย์ ได้แก่ ภาพเกษ ขุนทิง ขุนนางอ้วน จำปาสีตัน ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ท้าวจักษิณพรหมริน ท้าวจันทโครบ ท้าวประจิดนางอรพิม ท้าวผาแดงนางไอ่ ท้าวสิงห์กาโลกระต่ายคำ ท้าวสีทน ท้าวสังคหัต ท้าวโสรัจ ท้าวมหาหุยุ ท้าวฮุ่ง นกกระจอก นางแดงอ่อน นางผมหอม บัวฮอมบัวฮองบัวเฮียม พญาคันคาก พระกิตพระพาน พระลักพระลาม มุนกิตติ ลิ่นทอง มหาชาติ สินไซ สุทนต์ชาดก สิริวงศ์ ศุภมิตรเกศินี หน้าผากไกลกะดัน

๒.๒ นิทานพื้นบ้านอีสานที่ตัวละครเอกเป็นสามัญชน ได้แก่ ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ แก้วหน้าม้า กำพรวีน้อย ไก่แก้วหอมฮู จิ้งคั้งดั่งแดง เจ็ดคะนง เชียงเมียง ท้าวกำกาดำ ท้าวคันธนาม ท้าวหุดสามเปา นรชีวชาดก นางตันไทร นางสิบสอง ปลาแดกปลาหมอ มณีสังจา สุพรหมโมกขา สุริยคราสจันทรรคราส เสียวสวาด อินทปัตถา

๓. ตัวละครเอกมักจะได้เป็นกษัตริย์ในตอนจบของเรื่อง อาทิเช่น ไก่แก้วหอมฮู กาฟเกษ กำพรวีน้อย ขุนทิง จำปาสีตัน ท้าวกำกาดำ ท้าวจักริณพรหมริน ท้าวประจิตนางอรพิม ท้าวสีทน ท้าวสังคหัต ท้าวโสรัจ ท้าวหมาหยูย ท้าวหุดสามเปา นกกระจอก ปลาแดกปลาหมอ พญาสุวรรณกัจจะ พระลักพระลาม ลั่นทอง มุนกิตติ มหาชาติ สุปุณณานาคชาดก สุพรหมโมกขา สุริยคราสจันทรรคราส สุริวัศ ศุภมิตรเกศินี ท้าวฮุ่ง

๔. ตัวละครเอกในนิทานพื้นบ้านอีสานนั้นตัวละครเอกมักจะมีคู่ครองเพียงคนเดียว ดังจะเห็นได้จากนิทานต่อไปนี้ คือ

๔.๑ นิทานพื้นบ้านอีสานที่ตัวละครเอกมีคู่ครองคนเดียว ได้แก่ กำพรวีน้อย ไก่แก้วหอมฮู ขุนนางอัว ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ท้าวกำกาดำ ท้าวคันธนาม ท้าวจักริณพรหมริน ท้าวจันทโครบ ท้าวประจิตนางอรพิม ท้าวผาแดงนางไอ่ ท้าวสีทน ท้าวสังคหัต ท้าวหุดสามเปา นกกระจอก นางผมหอม บัวสมบัวสองบัวเฮียง ปลาแดกปลาหมอ พญาคันคาก สุวรรณกัจจะ พระปลาเค่อ พระลักพระลาม มณีสังจา มหาชาติ สุทนต์ชาดก สุปุณณานาคชาดก สุริยคราสจันทรรคราส ศุภมิตรเกศินี อินทปัตถา

๔.๒ นิทานพื้นบ้านอีสานที่ตัวละครเอกมีคู่ครองหลายคน ได้แก่ กาฟเกษ ขุนทิง จำปาสีตัน ท้าวโสรัจ นางแดงอ่อน นางตันไทร พระกิตพระพาน ลั่นทอง สุพรหมโมกขา สุริวัศ ท้าวฮุ่ง

๕. บทบาทของละครตัวเอกในนิทานพื้นบ้านอีสานที่มีต่อคู่ครองของตนนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า นิทานเรื่องใดที่ตัวละครเอกเป็นสามัญชนแล้วมักจะได้เป็นลูกกษัตริย์เป็นคู่ครอง อย่างเช่น ไก่แก้วหอมฮู ท้าวหุดสามเปา ปลาแดกปลาหมอ พญาสุวรรณกัจจะ สุพรหมโมกขา สุริยคราสจันทรรคราส เป็นต้น แต่หากตัวละครเอกเป็นกษัตริย์แล้วก็อาจได้คู่ครองมีฐานะต่าง ๆ กัน เช่น ชาวบ้าน ธิดา กษัตริย์ หรือแม้แต่เป็นอมมนุษย์ เช่น กิณรี นางนาค นางชะนี...

๖. ถึงแม้ว่าตัวละครเอกในนิทานพื้นบ้านอีสานส่วนมากจะมีหน้าตารูปร่างสวยงามก็ตาม แต่ก็มิมีนิทานจำนวนไม่น้อยที่ตัวละครเอกมีหน้าตาน่าเกลียดหรือเป็นอมมนุษย์ เช่น แก้วหน้าม้า จิ้งคั้งดั่งแดง เจ็ดคะนง ท้าวกำกาดำ ท้าววาทอง ท้าวสิงห์กาลิเระตายคำ ท้าวหมาหยูย ท้าวหุดสามเปา พญาคันคาก สุวรรณกัจจะ พระกิตพระพาน สิ้นไซ์ สุปุณณานาคชาดก หน้าผากไถลกระด้น

๗. มีนิทานพื้นบ้านอีสานหลายเรื่อง ซึ่งตัวละครที่เป็นยามจำสวน (คนสวนของพระราชา) ซึ่งในนิทานเหล่านี้ทุกเรื่อง ตัวละครนี้จะรับบทบาทเป็นคนดีซึ่งจะคอยช่วยเหลืออุปการะตัวละครเอกของเรื่อง อาทิเช่น เรื่องกำพรวีน้อย ไก่แก้วหอมฮู จำปาสีตัน ท้าวกำกาดำ ท้าวจักริณพรหมริน ท้าววาทอง และอินทปัตถา

๘. ตัวละครเอกในนิทานนั้นส่วนมากมักจะถูกเกลียดชัง กลั่นแกล้ง ทำร้ายจากพ่อของภรรยา เช่น เรื่องกาฟเกษ ไก่แก้วหอมฮู เชียงเมียง ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ท้าวกำกาดำ ท้าวสังคหัต ท้าวหุดสามเปา สุวรรณกัจจะ พระกิตพระพาน ลั่นทอง และท้าวฮุ่ง

๙. ในนิทานพื้นบ้านอีสาน มักจะมีเหตุการณ์ที่ตัวละครถูกกษัตริย์พยายามแย่งชิงภรรยาไป ซึ่งทุกเรื่องก็จะคลี่คลายออกมาในรูปที่ตัวเอกนั้นเอาชนะได้ในที่สุด นิทานเหล่านี้ ได้แก่ กำพรวีผีน้อย ไก่แก้วหอมฮู ชูลู่นางอ้ว ท้าวประจิตนางอรพิม ปลาแดกปลาหมอ พระลักพระลาม สุพรหมโมกขา และสุริยคราสจันทรรคราส

๑๐. รูปแบบที่มักปรากฏให้เห็นในนิทานพื้นบ้านอีสานอีกอย่างหนึ่งก็คือ การที่มีตัวละครเอกของฝ่ายหญิงซ่อนตัวหนีภัย หรือซ่อนตัวเพื่อไม่ให้ตัวละครเอกฝ่ายชายพบ ดังจะเห็นได้จากในนิทานเรื่อง กำพรวีผีน้อย (ซ่อนตัวอยู่ในงาช้าง) จำปาสีตัน (ซ่อนตัวอยู่ในกลอง) ท้าวคันธนาม (ซ่อนตัวอยู่ในกลอง) ท้าวจันทโครบ (ซ่อนตัวอยู่ในผอบ) ปลาแดกปลาหมอ (ซ่อนตัวอยู่ในงาช้าง) และสุพรหมโมกขา (ซ่อนตัวอยู่ในห้วยกะโหลก) จึงสันนิษฐานว่านิทานเหล่านี้ น่าจะมีการเลียนรูปแบบกัน

๑๑. รูปแบบของเรื่องที่ตัวละครเอกตายแล้วถูกแก้ไขจนฟื้นคืนขึ้นมานั้น ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านอีสานหลายเรื่องเช่นกัน อาทิ เรื่องกาฬเกษ จำปาสีตัน ท้าวสังคหัต ท้างโสร้ง สิ้นไซ สุริยคราสจันทรรคราส และสุริวงค์

สำหรับพฤติกรรมแปลกแยกในนิทานพื้นบ้านอีสานที่น่าสนใจนั้นก็ยังมีดังนี้ คือ

๑. นิทานพื้นบ้านอีสานมักจะจบลงอย่างมีความสุข เรื่องที่เป็นโศกนาฏกรรมนั้นมีเพียง ๑๐ เรื่องเท่านั้น คือ ก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ขุนทิง ชูลู่นางอ้ว ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ท้าวจันทโครบ ทำผาแดงนางไอ่ นางสิบสอง นางสิบสอง พระกิตพระพาน พระปลาค้อ และท้าวฮุ่ง

๒. นิทานพื้นบ้านอีสานที่มีเนื้อเรื่องเป็นนิทานเสียดสีหรือนิทานเสียดสีเพียงเรื่องเดียว คือเชียงเมียง (สีทนนไชย) เฉพาะเรื่องเชียงเมียงนี้นอกจากจะเป็นนิทานพื้นบ้านอีสานแล้วยังปรากฏว่าเป็นนิทานพื้นบ้านของภาคกลางด้วย

๓. นอกจากเรื่องเชียงเมียง ซึ่งเป็นนิทานเสียดสี และเสียดสวาด ซึ่งเป็นนิทานปริศนาธรรมแล้ว นิทานพื้นบ้านอีสาน ซึ่งมีเนื้อเรื่องผิดศีลธรรมและไม่คำนึงถึงค่านิยมของสังคม ก็มีเพียงเรื่องเดียว คือเรื่องอินทปัตถา ซึ่งจบเรื่องลงโดยให้พี่ชายแต่งงานกับน้องสาวร่วมมารดาเดียวกันอย่างมีความสุข

๔. นิทานพื้นบ้านอีสาน ซึ่งตัวละครเอกเป็นกำพรวีมีเพียงเรื่องเดียว คือ กำพรวีผีน้อย

๕. นิทานพื้นบ้านอีสาน ซึ่งตัวละครเอกมีเชื้อสายเป็นมนุษย์มีเพียง ๘ เรื่อง คือ ขุนทิง (แม่เป็นนาค) ท้าวคันธนาม (เป็นลูกพระอินทร์) นางแตงอ่อน (เป็นลูกจระเข้) นางผมหอม (พ่อเป็นช้าง) สุปถุณนาคชาดก (เป็นลูกนาค) ท้าวว้าวทอง (เป็นวัว) พญาสุวรรณกัจฉะ (เป็นเต่า) และพระปลาค้อ (เป็นปลาซ่อน)

๖. เรื่องที่ตัวละครเอกฝ่ายหญิงมีอิทธิฤทธิ์หรือความสามารถเหนือฝ่ายชาย มีเพียง ๓ เรื่อง คือ แก้วหน้าม้า ปลาแดกปลาหมอ และสุพรหมโมกขา

๗. มีนิทานพื้นบ้านอีสานจำนวน ๕ เรื่อง ที่มีตัวละครที่เป็นนายสำเภาเข้ามาเกี่ยวข้องคือ แก้วหอมฮู เจ็ดคนน ปลาแดกปลาหมอ สุริยคราสจันทรรคราส และศุภมิตรเกศินี

๘. นิทานพื้นบ้านอีสานที่ตัวละครเอกตายในตอนท้ายของเรื่องมีเพียง ๑๐ เรื่องเท่านั้น คือ ขุนทิง ขูลู่ นางอ้ว จิ้งคั้งดั่งแดง เชียงเมียง ตำนานเมืองฟ้าแดดสงยาง ท้าวจันทโครบ ท้าวผาแดง นางไอ่ ท้าวว้าทอง และพระกิตติพระพาน^{๑๔}

๒.๔ สรุป

วรรณกรรมอีสาน หมายถึง นิทานพื้นบ้านอีสานที่ได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แล้ว คือการจารลงในใบลาน และพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของผู้คนที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยหรือหมายถึงวรรณกรรมกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ซึ่งได้แพร่กระจายไปยังกลุ่มวัฒนธรรมเขมร - ส่วย (กวย) และกลุ่มวัฒนธรรมโคราช (ไทยเบิ้ง) ด้วย อย่างไรก็ตาม กลุ่มเขมร - ส่วย (กวย) และไทยโคราช ก็มีวรรณกรรมของตนเองอีกต่างหากซึ่งนิยมเรียกชื่อว่า วรรณกรรมเขมรและวรรณกรรมโคราช ตามลำดับ วรรณกรรมอีสาน เกิดจากภูมิปัญญาของปราชญ์พื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อสนองความต้องการของสังคมทั้งด้านความบันเทิงใจคติสอนใจ ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และสาระความรู้

โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) วรรณกรรมไม่เป็นลายลักษณ์หรือแบบมุขปาฐะ เช่น นิทานก้อม คำทวย เพลงเด็ก คำสอย เป็นต้น ๒) วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ของอีสานมีหลากหลาย เช่น วรรณกรรมประวัติศาสตร์ ตำนาน วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมนิทาน วรรณกรรมพระพุทธศาสนา วรรณกรรมเบ็ดเตล็ด เป็นต้น วรรณกรรมอีสานในสมัยต้นๆ ก่อนได้รับคำสอนในพุทธศาสนาก็มีลักษณะเฉพาะซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านในรูปมุขปาฐะที่บอกเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีสังเทวดา โชคชะตาและฤกษ์ยาม แต่ในสมัยที่ภาคอีสานเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาจึงมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อเดิม โดยการจารึกวรรณกรรมลงในใบลานเป็นหนังสือผูก วรรณกรรมอีสานในช่วงนี้จึงมีคุณค่าทั้งทางคติโลกและคติธรรม

วรรณกรรมเรื่องกำกาดำนั้นถือว่าเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา แต่งขึ้นมาเพื่อใช้ในการสอนประชาชน เป็นที่แพร่หลายมากในภาคอีสาน ดังพบหลักฐานในหลายจังหวัด เช่น ต้นฉบับใบลาน ฉบับวัดศรีสุเม้งค์ บ้านนาถ่อน ตำบลนาถ่อน อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ปิรวรรตโดยนิยม ศุภวุฒิ และพิมพ์ลักษณ์, โดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร เมื่อพ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นอักษรไทยน้อย มี ๑ ผูก จำนวน ๖๖ ใบ ถือว่าเป็นฉบับที่ผู้วิจัยนำมาเป็นต้นฉบับสำหรับการทำวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งฉบับนี้ได้รับผู้จารไว้ชื่อว่า “จันคำ จารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ วัน ๕ เดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ” สำหรับรูปแบบของการแต่งวรรณกรรมอีสานเรื่องกำกาดำนั้นเป็นการแต่งวรรณกรรมแบบร้อยกรอง วรรณกรรมเรื่องกำกาดำ แต่งด้วยกลอนอ่านวิหขุมาลี หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “โคลงสาร”

เรื่องย่อกล่าวถึงท้าวกำ ผู้มีรูปร่างอัปลักษณ์เป็นที่รังเกียจของคนทั่วไป แม้กระทั่งมารดาของตนก็เกลียดชัง จึงเอาไปลอยแพลงน้ำ พระอินทร์บนสวรรค์มีความสงสารจึงเนรมิตส่งกาดำลงมาเป็นแม่นม คอยเลี้ยงดูจนเติบโตใหญ่ ท้าวกำจึงได้รับการขนานนามว่า “ท้าวกำกาดำ” นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เมื่อท้าวกำกาดำเติบโตขึ้น ก็ได้อาศัยอยู่กับย่าจำนวน คนเฝ้าสวนของกษัตริย์ วันหนึ่ง ธิดาทั้ง

^{๑๔} กรมศิลปากร, **พื้นอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๐ – ๑๑๓.

เจ็ดของกษัตริย์มาเที่ยวชมสวน ท้าวท่ากาดำแอบดูนางทั้งเจ็ด แล้วเกิดผูกสมักรักใคร่ นางลุน ธิดาคนสุดท้อง ท้าวท่ากาดำมีความสามารถพิเศษในการร้อยดอกไม้และเป่าแคน จึงได้ร้อยมาลัยดอกไม้เป็นสื่อความในใจแล้วมอบให้ย่าจำนวนนำไปถวายนางลุน พอถึงเวลากลางคืนก็เป่าแคนไปเที่ยวในเมือง เสียงแคนอันแสนไพเราะของท้าวท่ากาดำในเวลากลางคืนที่เงียบสงัดนั้น ลอยลมไปไกล จนกษัตริย์และนางลุนได้ยินทุกคืน ด้วยเสียงแคนอันไพเราะนี้ กษัตริย์จึงได้รับสั่งให้ท้าวท่ากาดำเข้าเฝ้าเพื่อถวายการเป่าแคน ท้าวท่ากาดำมีความภูมิใจมากได้ตั้งใจเป่าแคนอย่างสุดฝีมือ เป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์และนางลุน ซึ่งเป็นอันสงฆ์ส่งให้ท้าวท่ากาดำพ้นเคราะห์ กาดำได้ชุบร่างขึ้นใหม่ให้เป็นชายรูปร่างงดงาม และในที่สุดก็ได้นางลุนมาเป็นคู่ชีวิตสมดังปรารถนา

พฤติกรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องท่ากาดำ เป็นลูกคนเดียวที่เกิดจากคนสามัญชนธรรมดาแล้วได้เป็นกษัตริย์ในตอนจบ ตอนเกิดมามีหน้าตาน่าเกลียด ในเรื่องแสดงให้เห็นถึงการมีภรรยาแค่คนเดียว อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความยึดมั่นในศีลธรรม เป็นลักษณะพฤติกรรมแบบข้าซ้ออัน อันเป็นพฤติกรรมที่พบมากในวรรณกรรมอีสานหลาย ๆ เรื่อง